

Жантаев А. С., Аскар уулу Т.

Жантаев Адилбек Сүйүндүкович – ф.и.д., С. Нааматов атындағы

Нарын мамлекеттик университети

Аскар уулу Таалайбек – окутуучу, С. Нааматов атындағы

Нарын мамлекеттик университети

ХХ КЫЛЫМДЫН 20-ЖЫЛДАРЫНДАГЫ КЫРГЫЗ ПОЭЗИЯСЫНДАГЫ КӨРКӨМ ДӨӨЛӨТТӨР ЖӨНҮНДӨ

О ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЯХ В КЫРГЫЗСКОЙ ПОЭЗИИ 20-Х ГОДОВ ХХ ВЕКА

ABOUT ARTISTIC VALUES IN THE KYRGYZ POETRY OF THE 20S OF THE XX CENTURY

Аннотация. Макалада XX кылымдын 20-жылдарындағы кыргыз поэзиясындағы көркөм дөөлөттөр туурасында сөз болот. Кыргыз профессионал поэзиясы түптөлгөндөн тарта анда баалуулуктук башталмалар орун ала баштагынына өзгөчө концул бурулат.

Аннотация. В статье идет речь о художественных ценностях в кыргызской поэзии 20-х годов XX века. Особое внимание обращается на ценностные начала, укоренившиеся в кыргызской поэзии на этапе становления.

Abstract. The article deals with artistic values in Kyrgyz poetry in the 1920s. Particular attention is paid to the value principles rooted in Kyrgyz poetry at the stage of formation.

Түйүндүү сөздөр: кыргыз поэзиясы, баалуулуктук башталма, көркөм дөөлөттөр.

Ключевые слова: кыргызская поэзия, ценностные начала, художественные ценности.

Key words: Kyrgyz poetry, values, artistic values.

Жаралуу мезгилиниң тартып эле кыргыз профессионал жазма адабиятында, өзгөчө поэзияда баалуулуктук башталмалар орун ала баштаган. Муну окумуштуу О. Ибраимов туура баамдайт: «Кандай болгондо да, «жарық» - «караңғы», «кас» - «дос», «караңғы өтмүш» - «жарық келечек», «бай» - «кедей» антитеталарына негизделген баалуулуктар шкаласы көрсөтүлгөн он жылдыктардагы бүткүл агитациялык-публицистикалык поэзиянын идеялык-эстетикалык өзөгүн түзөт» [3, с. 101]. Бирок бардык эле көркөм жаралгалар үгүтчүл мунөздө боло берген эмес. Айрымдарында табият кубулуштары, турмуштук дөөлөттөр да сыпаттал-

ган. Мына ушул көрүнүштү А. Эркебаев төмөнкүчө белгилейт: «Кызыл гүл» жыйнагы жаш кыргыз ақындарын ал мезгилде коомдук-саясий окуялар гана эмес (бул тематика бириңчи планда турса да), ар кыл башка кубулуштар да: адамдардын түрдүү сезимдери (кубаныч жана кайғы, сүйүү жана ажырашуу), табияттагы жана турмуштагы сулуулук ж.у.с. кызыктырганын күбөлөйт» [8, 228-б.]. Туура, алгачкы ақындарыбыздын ырларынан жалпы адамзаттык дөөлөттөрдү да, түбөлүктүү темаларды да кездештире алабыз.

Окумуштуулардын ою боюнча, ошол таптагы поэзиябыздын мыкты үлгүлөрүнүн бири К. Тыныстановдун «Жаңыл Мырза» поэмасы болуп саналат. Азыр кыргыз адабият таануусунда К. Тыныстановдун «Жаңыл Мырза» поэмасына бир топ жогору баа берилип жатат. Алсак, окумуштуу К. Даутов мындай дейт: «Өзүнүн аты аталбай, чыгармалары жарыкка чыкпай, ээсин жоктоп мунканып, бүтүндөй кыргыз окурмандары менен Чындыкты катарлаша өкүнүп турчу ордуна туралбай, аты жок абышкага олжого берилген Жаңылдай капаста кармалып келген «Жаңыл Мырза» ушундай узун өмүр жолу, таасын тагдыры бар, кыргыз адабиятынын ичинде бириңчи сабаттуу профессионал ақын жазган бириңчи эстетикалык көркөм баалуулук катары бүткөн поэма экендигин азыр баарыга таанытып, кайрадан үн салып, кайрадан өзүнө келип бараткан учурру» [2, 49-б.]. Адабиятчы О. Ибраимов К. Тыныстановдун ақын катары өнүгүү жолун төмөнкүчө мүнөздөйт: «...автор ырдан ырга өсүп отурду, казак тилиндеги карапайым үгүтчөдөн «Жаңыл Мырза» олуттуу романтикалык поэмасына чейинки жолду басты» [3, с. 94]. Бул мыйзам ченемдүү эле кубулуш. Кайсы гана доордун болбосун көркөм жарагалары өзүнүн чыныгы баасын алууга толук ақылуу.

Биздин оюбужча, К. Тыныстановдун «Жаңыл Мырза» поэмасын кыргыз профессионал жазма поэзиясындагы алгачкы көркөм дөөлөттөрдүн бири катары баалоого негиз берген себеп – анын өз мезгилиниң фонунда бийик эстетикалык денгээлде көркөм иштелиши болуп саналат. Чыгарманы окугандада анын автору белгилүү бир даражада адабий-теориялык билимдерге ээ болуп калган, калеми такшалган, поэтикалык машыгуу, дасыгуу жолун басып өткөн инсан экенин байкайбыз. Буга анын поэмада композицияны уюштура билүүсү, сөздөрдү тыкыр тандоосу, ыр саптарын дыкаттык менен куруусу, көркөм элес түзүүдөгү кылдаттыгы, ички сезимдерди бере билүүсү, жеке инсан трагедиясын ача алуусу күбө болот.

Арийне, азыркы күндүн көз карашынан алганда, жаңыдан сапарга бет алган кыргыз профессионал жазма поэзиясынан көптүү күтүүгө мүмкүн эмес болчу. Анын үстүнө, бул мезгилде эне тилибизде бар болгону төрт гана ыр китеби жарык көргөн [6; 7]. Ошого карабастан, XX кылымдын 18-20-жылдарында жазылган ырлардын арасында Сыдык Каравеевдин «Шандан, жүрөк», «Күзгү түндө», Касым Тыныстановдун «Ырдаба, сулуу, кыйнаба», «Ала-Тоо», «Эркисиз ажырашканга», «Айрылуу» аттуу ырлары жазма поэзиянын эстетикалык ченемдерине жооп бергендиги, лирикалык сезим-туюмдардын, дөөлөттүк баалоолордун орун алгандыгы менен өзгөчөлөнүп турушарын белгилөөгө болот. Адабиятчы О. Ибраимов «Касым ырларынын жыйнагынын» автору «...лирикалык поэзия баарыдан мурун автордун субъективдүү толгонууларынын көркөм чагылышы, ал эми лирикадагы дүйнө – баарыдан мурун автордун субъективдүү көз карашы аркылуу тартылган дүйнө экендигин... башкаларга караңда эрте да, терен да баамдаганы байкалып турат» [4, 217-б.] деген тыянағын билдирет. Иллюстрация катары К. Тыныстановдун «Ала-Тоо» деген ырынан үзүндүү келтиreibиз:

Кечиккен соң зарыгып,
«Унутту» деп таарынып.
Коргоол менен күн санап,
Жүргөндүрсүн камыгып.
Түндө жатып уктабай,
Күндүзүндө токтобой,
Жолоочудан жол сурал,
Тургандырсың, Ала-Тоо! [5, 25-б.]

Бул жерпайы эми гана түптөлүп келаткан кыргыз поэзиясы үчүн жаңы сөз, жаңы ыкма эле. Анда туулган жерге болгон сүйүү чынчылдык менен чагылтылып, ой-сезимдер чын дилден берилип, Ата Мекен улуу дөөлөт экенине көнүл бурулат. Академик А. Акматалиев бул

ырдын мазмунунда «Уулун сагынган ак элечек эненин элеси кылымдарды карыткан Ала-Тоонун кыргыз баласы үчүн бир боор, кен пейил, мээримдүү энелик образына айланып, анын алышта жүргөн баласы жөнүндөгү сары санаасы, кооптонуусу, түйшөлүүсү, сагынычы терең, ишенимдүү, элестүү ачылат» [1, 263-б.] деп баса көрсөтөт. Кыйла эле кийин, 1946-жылы ушул ыкманы Алыкул Осмонов өз чыгармачылык ишмердүүлүгүндө үзүрлүү колдонуп, даңазалуу «Ата Журт» аттуу ырын жаратат. Ошентип кыргыз поэзиясы түптөлө баштаган учурдан тартып, анда маанилүү делген жалпы адамзаттык баалуулуктарга көнүл бурула баштайт.

Пайдаланылган адабияттардын тизмеси:

1. Акматалиев, А. Тыныстанов Касым [Текст] / А. Акматалиев // Классикалык изилдөөлөр: Адабият таануу, 5-китеп. – Б.: Принт-экспресс, 2017. – 664 б.
2. Даутов, К. Изdegеним тубаса акын, тунук поэзия [Текст] / К. Даутов. – Б.: Бийикти克, 2008. – 476 б.
3. Ибраимов, О. История кыргызской литературы XX века [Текст]: в 2-х т. / О. Ибраимов. – Б.: Бийикти克, 2013. – Т.1. – 480 с.
4. Ибраимов, О. Касым Тыныстанов жана ал жашаган доор [Текст] / О. Ибраимов // Классикалык изилдөөлөр: Адабият таануу. 5-китеп. – Б.: Принт-экспресс, 2017. – 664 б.
5. Касым Тыныстан уулу: Адабий чыгармалар [Текст] / К. Тыныстан уулу. – Б.: Адабият, 1991, 25-б. – 192 б.
6. Кыргыз Республикасынын жазуучулары [Текст]: Маалымдама. 1-том. – Б.: Дэми, 2004. – Т.1. – 736 б.
7. Кыргыз Республикасынын жазуучулары [Текст]: Маалымдама. 2-том. – Б.: Бийикти克, 2011. – Т.2. – 448 б.
8. Эркебаев, А. Кыргыз адабиятынын аз изилденген барактары [Текст] / А. Эркебаев. – Б.: Учкун, 2004. – 254 б.

